ศึกษาวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

An Analytical Study of the Sangha Method in the Meditation Teaching of Venerable Ajahn Mun Bhuridatta

ภัคศิฏ์กาญจน์ วุฒิประสิทธิ์

Phaksitkan Wuthiprasit[๑]

Received: *September 4, 2025* **Revised:** *October 15, 2025*

Accepted: *January 7, 2026*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาประวัติและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ๒) เพื่อศึกษากรรมฐานและหลักธรรมคำสอนของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และ ๓) เพื่อวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต งานวิจัยเป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ร่วมกับ พระภิกษุและฆราวาส จำนวน ๑๕ รูป/คน ซึ่งแบ่งเป็น พระสงฆ์ ๕ รูป และผู้ปฏิบัติธรรมแนวทางพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ๑๐ คน โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็นเชิงพรรณา

ผลการศึกษา พบว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระเถระสายวิปัสสนากรรมฐานของฝ่ายธรรมยุติกายและเป็นที่รู้จักในระดับสากล คือ บูรพาจารย์พระกรรมฐานสายวัดพระป่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระวิปัสสนาผู้มีปฏิปทาที่เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเฉพาะธุดงควัตร ๑๓ รูปแบบและหลักธรรมที่ใช้ในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ใช้หลักสติปัฏฐาน เป็นชัยภูมิแห่งฝึกจิต เพื่อการฝึกฝนกรรมฐาน ๒ อย่างคือ สมถกัมมัฏฐาน และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยมีสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ คือเป็น สนามฝึกฝนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ยึดถือในการฝึกฝน

สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คืออุบายแห่งวิปัสสนาเครื่องถ่ายถอนกิเลสมูลการของสังสารวัฏ ผู้วิจัยวิเคราะห์ไว้ ๗ วิธี (๑) ยึดมั่นพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติธุดงควัตร ๑๓ (๒) หลักธรรมคำสอน เจริญมรรคมีองค์ ๘ แสดงธรรมเพื่อการดับทุกข์ (๓) การเจริญกรรมฐานมุ่นเน้นหลักมัชฌิมาปฏิปทา (๔) พระเถระต้นแบบพระธรรมวินัยเคร่งครัด (๕) สังฆวิธีสร้างสิ่งแวดล้อมที่สงบ (๖) หลักการถ่ายทอดใช้แบบศิษย์มีครูสะสมประสบการณ์ตรง (๗) อุบายแห่งวิปัสสนาอันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เกื้อกูลส่งเสริม

[๑] หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Master of Buddhism Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Email: phaksitkan@gmail.com, เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๑ ๙๑๗๑๘๘๒

บทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาครบ ๖ ด้าน และสร้างคุณูปการคณะลูกศิษย์ทั้งหลาย อย่างเป็นระบบและรูปธรรมถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : สังฆวิธี, การเผยแผ่, การสอนกรรมฐาน, พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

Abstract

This research entitled '*An Analytical Study of the Sangha Method in the Meditation Teachings of Venerable Ajahn Mun Bhuridatta*' aimed: 1) to study Ajahn Mun's biography and modes of practice (*paṭipadā*), 2) to study his approach to meditation and core doctrinal teachings, and 3) to analyze the Sangha methods employed in his meditation instruction. Using a qualitative research design, data were collected through in-depth interviews with 15 monks and laypeople, divided into 5 monks and 10 people who practice the teachings of Phra Ajahn Man Phurithatto.

The research findings showed that Ajahn Mun, a prominent meditation master in the Thai Dhammayuttika tradition and a founder of the Thai Forest Tradition, was renowned for his strict adherence to the *Vinaya*, especially the thirteen *Dhutanga* practices and fourteen monastic disciplines. His meditation teaching emphasized the *Samatha* (tranquility) and *Vipassanā* (insight) methods, grounded in *Satipaṭṭhāna* (Four Foundations of Mindfulness) as the central training framework.

The Sangha methods he employed encompassed seven key approaches: strict observance of the *Dhamma–Vinaya*; teaching based on the Noble Eightfold Path toward the cessation of suffering; emphasis on the Middle Way (*Majjhimā Paṭipadā*); exemplifying discipline as a model elder monk; fostering a supportive meditative environment; utilizing direct teacher–disciple transmission for experiential learning; and applying skillful means in *Vipassanā* to eradicate defilements. These methods significantly contributed to the propagation of Buddhism across six major dimensions and create benefits for the entire group of disciples systematically and concretely up to the present day.

Keywords: Sangha Method, propagation, meditation teaching, Venerable Ajahn Mun Bhuridatta

๑. บทนำ

ความสำคัญในคำสอนของพุทธศาสนา อันมีพระโอวาทปาติโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแสดงไว้ ถือเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญ หรือ เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ดังปรากฏพระไตรปิฎกข้อความนี้ว่า "ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต... การไม่ทำบาปทั้งปวง...การทำกุศลให้ถึงพร้อมและการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว"[๒] พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ใน

[๒] ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

ประเทศไทยและหยั่งรากลึกเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตของคนไทย หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานสำคัญในการอบรมจิตใจให้คนไทยเป็นผู้มีคุณธรรม โดยเน้นการเคารพนับถือคุณแห่งพระรัตนตรัย อันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อย่างสูงสุด นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังส่งเสริมค่านิยมด้านความกตัญญูกตเวที และความเคารพอย่างลึกซึ้งต่อผู้มีพระคุณ ได้แก่ บิดามารดา และครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน และ ในบรรดาพระสงฆ์ผู้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ธรรมนั้น พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระอริยต้นแบบและเป็นพระอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนากรรมฐานที่คนไทยเคารพนับถืออย่างสูง ปฏิปทาของท่านเป็นวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ โดยเน้นการบำเพ็ญความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ตามแนวทางของพระพุทธเจ้า

กรรมฐานคือหลักธรรมสำคัญเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยพุทธกาล ได้สืบทอดกันมามีองค์ประกอบสำคัญ คือ การเผยแผ่ในการปฏิบัติทางกายนั้นคือการประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และการเผยแผ่ด้วยคำสอน พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีปฏิปทาของพระธุดงคกรรมฐาน ความรอบรู้ด้านวิปัสสนากรรมฐาน เป็นที่เคารพยกย่องจากพระภิกษุสามเณร เพราะพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งเป็นศิษย์รุ่นที่ ๓ ที่สืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ มีความรอบรู้เชี่ยวชาญในวิปัสสนากรรมฐานทั้งเชิงปริยัติและเชิงปฏิบัติ ได้รับความเคารพยกย่องจากพระภิกษุสามเณรผู้เป็นศิษย์ว่า “พระอาจารย์ใหญ่” มีศิษยานุศิษย์ทั้งในคณะธรรมยุตและในคณะมหานิกาย ซึ่งศิษย์ทั้ง ๒ คณะต่างปฏิบัติยึดมั่นตามแนวคำสอนและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น คือเคร่งครัดในพระวินัยสมาทานธุดงควัตรและปฏิบัติกรรมฐานอย่างจริงจังและปฏิบัติสมณวัตรต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอโดยไม่แตกต่างกัน[๓]

หลักคิดและหลักปฏิบัติที่สำคัญของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คือการเน้นความขยันหมั่นเพียรในการเจริญกรรมฐาน 4 และการที่ท่านถือปฏิบัติใน ธุดงควัตร ๑๓ อย่างเคร่งครัดเป็นอาจิณตลอดชีวิตสมณเพศ โดยเฉพาะธุดงควัตร ๔ ข้อหลัก เช่น การนุ่งห่มผ้าบังสุกุล (ปังสุกูลิกังคธุดงค์) และการฉันวันละครั้งเดียว (เอกาสนิกังคธุดงค์). ท่านได้ปลีกวิเวกออก ธุดงค์ไปรูปเดียว เพื่อแสวงหาความวิเวกและบำเพ็ญสมณธรรมในที่สงบ ตามป่าและภูเขา (อรัญญิกังคธุดงค์). ท่านสอนให้เห็นถึงความลำบากและความขาดแคลนในปัจจัยสี่ ให้เป็นเครื่องประกอบในการปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส นอกจากนี้ ยังมีอุบายกล่อมเกลาจิตของผู้ฟังให้มีสมาธิเป็นฐานในการปฏิบัติเพิ่มพูนสติปัญญา และสอนให้พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ต่าง ๆ วางตนให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะประกอบขณะทำหน้าที่ทุกกรณี

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตได้รับการยกย่องดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์สำคัญในสังคมโลก และได้มีการจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองครบ ๑๕๐ ปีชาตกาล ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต อย่างเป็นทางการในวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๓ และต่อเนื่องตลอดวาระปีที่ยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศยกย่อง ด้วยเหตุแห่งคุณูปการอันใหญ่หลวงของท่านต่อพระพุทธศาสนาและสังคมโลก องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงได้มีมติยกย่องให้ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตเป็น “บุคคลสำคัญของโลก” สาขาสันติภาพ ประจำวาระปี พ.ศ. ๒๕๖๓ ถึง ๒๕๖๔[๔]

---

[๓] ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.cubs.chula.ac.th/old/images/research/56_6/VipassanaMeditaitonCentre_full.pdf [๑ ตุลาคม ๒๕๖๘].

[๔] ThaiPost, **น้อมรำลึก 153 ปีชาตกาล 'หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต'**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.thaipost.net/news-update/310781/ [๑ ตุลาคม ๒๕๖๘].

ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษา ประวัติความเป็นมาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีความเป็นอย่างไร นำหลักธรรมใดแสดงธรรมให้บรรพชิต และ คฤหัสถ์ผู้สนใจปฏิบัติธรรม รวมถึงปฏิปทาในการเผยแผ่ธรรมมะของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นอย่างไร นั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเพื่อค้นหาวิเคราะห์ตามลำดับ

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต” เป็นช่องว่างของงานวิจัย เช่น งานวิจัยก่อนหน้านี้ศึกษาเพียงด้านประวัติ แต่ยังไม่เจาะลึก “สังฆวิธี” เป็นต้น มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ดังนี้

๑) เพื่อศึกษาประวัติและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๒) เพื่อศึกษาคำสอนรูปแบบการสอนกรรมฐานพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๓) เพื่อวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การศึกษาวิจัยข้อมูลเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำการทบทวนแนวคิดการธุดงค์ ๑๓ และวัตร ๑๔ แนวคิดปฏิปทาในพระพุทธศาสนา รูปแบบการสอน สังฆวิธีของพระสงฆ์ และ ประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พร้อมศึกษาข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา งานวิจัย วิทยานิพนธ์รวมไปถึงเอกสารทางวิชาการ วารสาร และ บทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept-Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูล ๑๕ รูป/คน แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม พระสงฆ์ ๕ รูป ผู้ปฏิบัติธรรมแนวทางพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ๑๐ คน เพื่อวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ขั้นตอนที่ ๒ พื้นที่การวิจัย เป็นพื้นที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อศึกษาผลของการปฏิบัติที่อิงกับธุดงควัตรและหลักธรรมคำสอนที่ท่านวางรากฐานไว้ พื้นที่วิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถานที่ปฏิบัติธรรมในสายวัดป่า หรือ สถานที่วิเวก ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่คณะอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นครูสมาธิและจิตอาสา ใช้ในการฝึกฝนปฏิบัติธรรม โดยอาจรวมถึงสถานที่ที่ได้รับการสืบทอดปฏิปทาจากพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตโดยตรง เพื่อให้งานวิจัยสื่อถึงปฏิปทาของบูรพาจารย์แห่งกองทัพธรรมอย่างแท้จริง

ขั้นตอนที่ ๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ตามลำดับดังนี้

๑.ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดเรื่องการธุดงค์ ๑๓ รูปแบบการสอน ประวัติ ปฏิปทา และสังฆวิธีของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เพื่อนำไปสร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒. นำเสนอร่างแบบสัมภาษณ์ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ ๓ ท่าน เพื่อขอรับข้อเสนอแนะและความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาแบบสัมภาษณ์ให้มีความสมบูรณ์และตรงตามวัตถุประสงค์การศึกษา

๓. ปรับปรุงและแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะที่ได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้แบบสัมภาษณ์มีความเหมาะสมและพร้อมสำหรับการเก็บข้อมูล

๔. จัดเตรียมแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยแบบสัมภาษณ์มีสาระสำคัญดังนี้

ขั้นตอนที่ ๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนี้ดำเนินการตามลำดับดังนี้

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการแนวคิดเรื่องการธุดงค์ ๑๓ และ รวมถึงแนวคิดปฏิปทา รูปแบบการสอน สังฆวิธีของพระสงฆ์ ประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๒. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับให้สัมภาษณ์เชิงลึก (Indept-Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูล ๑๕ รูป/คน แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม พระสงฆ์ ๕ รูป ผู้ปฏิบัติธรรมแนวทางพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต๑๐ คน เพื่อวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๓. วิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล ๑๕ รูป/คน แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม พระสงฆ์ ๕ รูป ผู้ปฏิบัติธรรมแนวทางพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ๑๐ คน เพื่อวิเคราะห์สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ขั้นตอนที่ ๕ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้เริ่มต้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยศึกษาจากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ซึ่งได้ทำการถอดเสียงบทสัมภาษณ์และบทสนทนาออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างละเอียดในระดับคำต่อคำ (word by word) จากนั้นได้อ่านทบทวนข้อมูลซ้ำหลายครั้งอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งในเนื้อหา แล้วจึงดำเนินการจัดระเบียบข้อมูล โดยจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นหลักที่ปรากฏ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่จัดหมวดหมู่ไว้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อสรุปสาระสำคัญ ก่อนจะจัดเรียบเรียงผลการวิจัยในรูปแบบการนำเสนอเชิงพรรณนา (Descriptive Presentation) เพื่อให้สามารถสะท้อนสาระสำคัญของข้อมูลได้อย่างมีระบบ ครบถ้วน และชัดเจนสิ่งที่ค้นพบถึงผลการศึกษาประวัติและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และ หลักธรรมคำสอนและกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตลอดจนถึง ผลการศึกษาสังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต รวมถึง องค์ความรู้จากการวิจัย

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ผลกการศึกษาประวัติและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พบว่า ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระเถระสายวิปัสสนากรรมฐานของฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และเป็นที่รู้จักในระดับสากลในฐานะ บูรพาจารย์พระกรรมฐานสายวัดพระป่า ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ บ้านคำบง จังหวัดอุบลราชธานี และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุ ๒๒ ปี โดยได้มอบตัวเป็นศิษย์ของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ท่านได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาสันติภาพ ในวาระครบรอบ ๑๕๐ ปีชาตกาล พ.ศ. ๒๕๖๓ ถึง ๒๕๖๔.

ปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยึดมั่นในการรักษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ท่านถือคติว่า “เมื่อมีวัตรก็เชื่อว่ามีศีล ศีลเป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ เมื่อต้นดี ปลายก็ดี”[๕] ท่านถือปฏิบัติใน ธุดงควัตร ๑๓ อย่างเคร่งครัดเป็นอาจิณตลอดชีวิตสมณเพศ โดยเฉพาะธุดงควัตร ๔ ข้อหลัก เช่น การนุ่งห่มผ้า

[๕] ชัยมงคง จินดาสมุทร์, **ปณิณกะ พรรณาพระอาจารย์มั่น ภูริทันโต มหาปราญ์แห่งพระป่า**, (สกลนคร: โรงพิมพ์สกลนครการพิมพ์, ๒๕๖๔), หน้า ๓๔.

บังสุกุล (ปังสุกูลิกังคธุดงค์) และการฉันวันละครั้งเดียว (เอกาสนิกังคธุดงค์). ท่านได้ปลีกวิเวกออก ธุดงค์ไปรูปเดียว เพื่อแสวงหาความวิเวกและบำเพ็ญสมณธรรมในที่สงบ ตามป่าและภูเขา (อรัญญิกังคธุดงค์).

ปฏิปทาของท่านเน้นการ เป็นพระเถระต้นแบบ ในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน เพื่อให้คณะศิษย์เห็นและเกิดแรงบันดาลใจในการปฏิบัติตาม. ท่านเน้นย้ำถึงหลักธรรม “ความไม่ประมาท” และการ เคารพยำเกรงในครูอาจารย์และได้สอนกรรมฐาน ๒ อย่าง คือ (๑)สมถกัมมัฏฐาน เพื่อความสงบ ท่านสอนการบริกรรม “พุท-โธ” เพื่อทำให้จิตใจมีอารมณ์เป็นหนึ่งและเกิดความสงบจากกิเลส. และ (๒) วิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อความเห็นแจ้ง ท่านสอนให้พิจารณา กายคตาสติ (เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง) และ ธาตุกรรมฐาน (แยกกายออกเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ) เพื่อให้เห็นว่าร่างกายนี้ ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ บุคคล เรา เขา โดยมี สติปัฏฐาน เป็นชัยภูมิสนามฝึกฝน ตามหลัก

การเทศนาสั่งสอนคณะลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามวาระโอกาสตามสถานที่ต่าง ๆ ในการเดินทางจาริกธุดงค์ เมื่อท่านจำพรรษาอยู่ในสถานที่นั้น ก็ได้พบหลักฐานบันทึกไว้ในหนังสือที่คณะศิษย์เขียนระบุถึงพระอาจารย์ ที่เหล่าลูกศิษย์ได้ใกล้ชิดน้อมปฏิบัติตามหลักคำสอนและปฏิปทาตามจริยาวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ผู้วิจัยนำเขียนสรุปไว้พอสังเขป ดังตารางต่อไปนี้ คือ

ชื่อ /ฉายา	วัด	จังหวัด	ฝ่าย
๑.พระเทพสิทธาจารย์ (จันทร์ เขมิโย)	ศรีเทพประดิษฐาราม	นครพนม	ธรรมยุติกนิกาย
๒.พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)	โพธิสมภรณ์	อุดรธานี	ธรรมยุติกนิกาย
๓.สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร)	พระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร	กรุงเทพฯ	ธรรมยุติกนิกาย
๔. พระราชนิโรธรังสี (เทสก์ เทสรังสี)	หินหมากเป้ง	หนองคาย	ธรรมยุติกนิกาย
๕. หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร (วรบุตร)	ถ้ำผาบิ้ง	เลย	ธรรมยุติกนิกาย
๖. พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร	ป่าอุดมสมพร	สกลนคร	ธรรมยุติกนิกาย
๗. พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท)	หนองป่าพง	อุบลราชธานี	มหานิกาย
๘.สมเด็จพระญาณวชิโรดม (วิริยังค์ สิรินฺธโร)	ธรรมมงคลเถาบุญญนทวิหาร	กรุงเทพฯ	ธรรมยุติกนิกาย

พระมหาเถระ ๘ รูป ที่อยู่ปฏิบัติรับใช้ใกล้ชิดน้อมปฏิบัติตามหลักคำสอนและประพฤติตนให้มีปฏิปทาตามจริยาวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ใช้แนวทางการสอนกรรมฐานของพระอาจารยมั่น ที่เป็นต้นแบบการดำรงชีวิตสมณเพศที่เคร่งครัดมักน้อยสันโดษตามแบบอย่างพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาล โดยมีวัตถุประสงค์เทศนาธรรม สั่งสอนบรรพชิตให้ปฏิบัติตามแนวทางชีวิตสมณเพศของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยช่วงเวลาผ่านมา ๑๕๐ ปี องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และ วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติยูเนสโก (UNESCO) ได้มีมติรับรองประกาศยกย่องให้ พระ

อาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาสันติภาพ ประจำปี ๒๕๖๓[๖] และบรรจุให้มีการเฉลิมฉลอง ๑๕๐ ปีชาตกาล ซึ่งเป็นพระอริยสงฆ์รูปที่ ๓ ของประเทศไทย นับตั้งแต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโรรส บุคคลดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลก ส่วนรูปที่ ๒ ของประเทศ คือ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือที่ชาวพุทธนิยมกล่าวถึงท่านว่า “ท่านพุทธทาสภิกขุ” รับรางวัลบุคคลสำคัญของโลกด้านส่งเสริม ขันติธรรม สันติธรรม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์อันดีของมวลมนุษย์ประจำปี ๒๕๔๘

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ กรรมฐานและหลักธรรมคำสอนของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พบว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สอนกรรมฐาน ๒ อย่าง คือ (๑)สมถกัมมัฏฐาน (เพื่อความสงบ) โดยใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ท่านสอนให้บริกรรม “พุท-โธ” ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๔๐ วิธีของสมถกรรมฐาน จุดประสงค์คือเพื่อให้จิตใจมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ทำให้จิตสงบจากอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ และเกิด พลังจิต ท่านถือว่าคำบริกรรมเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการทำสมาธิ (๒)วิปัสสนากัมมัฏฐาน (เพื่อความเห็นแจ้ง) ท่านใช้ สติปัฏฐาน เป็นชัยภูมิ (สนามฝึกฝน) ของผู้ปฏิบัติ โดยเน้นการพิจารณา กายานุปัสสนา ๒ ประการ คือ (๑)การพิจารณากาย: ท่านสอนให้พิจารณา อาการ ๓๒ โดยเน้น เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ (ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง) ด้วยวิธี อนุโลมปฏิโลม (ถอยหน้าถอยหลังซ้ำไปซ้ำมา) เพื่อให้เห็นว่าเป็นสิ่งปฏิกูลและไม่น่ารังเกียจ (๒)ธาตุกรรมฐาน: สอนให้แยกพิจารณาร่างกายออกเป็น ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เพื่อให้เห็นความแตกดับทำลายหายสูญไป และบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือเห็นแจ้งว่าร่างกายนี้ ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ บุคคล เรา เขา

ท่านสอนหลัก อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหนทางอันประเสริฐสู่ความดับทุกข์ และรวมเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่พอดี ไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป. นอกจากนี้ ท่านเน้น ความไม่ประมาท (อัปปมาทะ) คือการมีสติระลึกรู้และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงาม และสอนว่า ใจ เป็นมหาฐานใหญ่ ที่ทุกสิ่งสำเร็จได้ด้วยใจ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา, ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”[๗] และแนวทางคำสอน ซึ่งเป็นต้นแบบเอกลักษณ์ในการประพฤติตนเคร่งครัดพระธรรมวินัย สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าแท้ ความรู้ความเข้าใจ ตามหลักการปฏิบัติธรรมที่ปรากฏคำสอนในพระไตรปิฎกว่า “อริยสาวกประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน”[๘] ฉะนั้น การที่มีคณะศิษย์ได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นจำนวนมาก ในช่วงท่านยังมีชีวิตอยู่ เกื้อกูลให้คำสอนท่านขยายผลสู่ภาคปฏิบัติผ่านคณะลูกศิษย์ที่เป็นบรรพชิต ผ่านการบันทึกเป็นหนังสือ ผ่านการบันทึกเทปและขยายผลถึงการจัดทำมูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เพื่อรวบรวมผลงานไว้จำนวนมาก เป็นต้นแบบภิกษุที่บวชเรียนแล้วรักษาพระวินัย เคารพพระวินัยไว้อย่างดีเลิศด้วยแนวทางที่เป็นสังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ผลการศึกษาพบว่า ตรงกับหนังสือมุตโตทัยที่เขียนโดย พระญาณวิริยาจารย์ (วิริยัง สิรินฺธโร) ได้อธิบายถึงประวัติ และหลักการ คำสอนของพระอาจารย์ มั่น ภูริทตฺโต

---

[๖] ThaiPost, น้อมรำลึก 153 ปีชาตกาล 'หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต', [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.thaipost.net/news-update/310781/ [๑ ตุลาคม ๒๕๖๘].

[๗] ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๗,[๗] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๒.

[๘] ดูรายละเอียดใน องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๕๒/๘๖.

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ สังฆวิธีในการสอนของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พบว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้สอนกรรมฐาน และ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าด้านการปฏิบัติกรรมฐาน ๒ อย่างคือ สมถกัมมัฏฐาน และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ท่านสอนหลัก อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหนทางอันประเสริฐสู่ความดับทุกข์ และรวมเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่พอดี ไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป. และถ่ายทอดหลักคำสอนให้บรรดาศิษย์ยานุศิษย์ได้นำไปเรียนรู้ เพื่อฝึกอบรมปัญญาให้เกิดมูลเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุ มูลการของสังสารวัฏ โดยมีสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ (สนามฝึกฝน) หลักการแรกสอนพระกรรมฐานที่เป็นคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เริ่มต้นด้วยการเจริญสมถกัมมัฏฐาน วัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดสมาธิ แนบแน่นอยู่กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว จึงให้ดำเนินการตามลำดับ (๑) ชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ในเบื้องต้น (๒) ตัดปลิโพธิ หมายถึง ให้ผู้ปฏิบัติตัดความห่วงใยกังวลกับภารกิจต่าง ๆ ให้หมดไป เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้กังวล ไม่สามารถที่จะตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์กรรมฐานนั้น ๆ ได้ (๓) เข้าหากัลยาณมิตร ในที่หมายถึง การพบอาจารย์ผู้ให้กรรมฐาน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในวิธีการอบรมสั่งสอน ผู้มีอุบายชี้แนะหลักการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักการ ที่สำคัญอาจารย์ผู้นั้นต้องมีคุณธรรมปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นและต่อศิษย์ (๔) เมื่อผ่าน ๓ ลำดับ ให้ผู้ปฏิบัติน้อมรับเอาอารมณ์ของกรรมฐาน ๔๐ อย่าง ให้เลือกอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะสมกับจริตของผู้ที่ปฏิบัติ อันเป็นอุบายแห่งวิปัสสนาเครื่องถ่ายถอนกิเลสมูลการของสังสารวัฏ ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์สรุปเป็น ๗ วิธีหลัก คือ (๑)ยึดมั่นพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติในธุดงควัตร ๑๓ (๒)สอนหลักธรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อการดับทุกข์ (๓)การเจริญกรรมฐานมุ่งเน้นหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง (๔)เป็น พระเถระต้นแบบพระธรรมวินัยเคร่งครัด (๕)สังฆวิธี สร้างสิ่งแวดล้อมที่สงบ เช่น การนำศิษย์ไปปฏิบัติธรรมในป่า (๖) หลักการถ่ายทอดใช้แบบ ศิษย์มีครูสะสมประสบการณ์ตรง (๗) อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส เน้นการเจริญสติอยู่กับปัจจุบัน องค์ความรู้จากการวิจัยยังได้สังเคราะห์แนวทางปฏิบัติของท่านเป็นมรดกที่สำคัญของพระอาจารย์มั่นคือการสร้าง คณะลูกศิษย์มากมาย อย่างเป็นระบบและรูปธรรม ซึ่งได้สืบทอดและขยายแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสายวัดป่าไปทั่วโลก

ฉะนั้น สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตผู้วิจัยสรุปไว้ ๗ วิธี (๑) ยึดมั่นในพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติธุดงควัตร ๑๓ (๒) หลักธรรมคำสอน สอนหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ แสดงธรรมอันเป็นหนทางอันประเสริฐให้ผู้ปฏิบัติสู่ความดับทุกข์ของภิกษุระดับโลกุตระ (๓) กรรมฐานมุ่งเน้นหลักมัชฌิมาปฏิปทา (๔) เป็นต้นแบบรักษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติที่ถูกต้องและเกิดแรงบันดาลใจในการปฏิบัติตาม แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการปฏิบัติเคร่งครัดสม่ำเสมอ (๕) สังฆวิธีสร้างสิ่งแวดล้อมให้สงบซึ่งเป็นสถานที่สงบและห่างไกลจากความวุ่นวายจากสิ่งทั่งปวง (๖) หลักการถ่ายทอดความรู้แบบศิษย์มีครูพร้อมสะสมประสบการณ์ตรง (๗) สังฆวิธีของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต หลักความสำคัญคือการเจริญสติและการอยู่กับปัจจุบันการเน้นการพัฒนาสติและความรู้สึกตัว รู้ตัวทุกอิริยาบถ อย่างมีสติส่งผลของปฏิบัติกรรมฐานในหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์หลักคำสอนวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตในแนวทางสาระสำคัญและหลักการ วิธีการ เดียวกัน

๕. อภิปรายผล

กรรมฐานและหลักธรรมคำสอน ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ใช้หลักการสมถะกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐานในคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท การปฏิบัติพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นการปฏิบัติ

กรรมฐาน แนว พุท-โธ เป็นพุทธานุสสติ[๙] (การระลึกถึงพระพุทธเจ้า) คือ หนึ่งในกรรมฐาน ๔๐ ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต, สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา, อุปกรณ์ในการฝึกอบรมจิต คือ อนุสสติ ๑๐ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุวัตถาน ๑[๑] ส่วนการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน แนวทางของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พิจารณาอารมณ์ตามรู้ตามความเป็นจริงโดยพิจารณากรรมฐานอันได้แก่ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ รวมถึงพิจารณาปฏิจจสมุปบาท ๑๒[๑] โดยพิจารณา รูปนาม ไตรลักษณ์ และ อริยมรรคมีองค์ ๘[๑] ซึ่งในคำสอนพระกรรมฐานนี้ พระญาณวิริยาจารย์ (วิริยัง สิรินฺธโร) ซึ่งได้สืบทอดแนวทางหลักการคำสอนของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สอนในหลักของสมถวิปัสสนา มุ่งเน้นการเจริญพระพุทธคุณเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเจริญพระพุทธคุณเกิดความชำนาญ มีทักษะในการพิจารณากายคตาสติ พระอาจารย์มั่น จะทำการสอนให้พระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ฝึกปฏิบัติได้ทำการพิจารณากายคตาสติ ต่อจากนั้นก็จะสอนให้พิจารณาอสุภกรรมฐานจนคล่องในการพิจารณา พระอาจารย์ก็จะทำการสอนพิจารณาธาตุกรรมฐาน โดยให้พิจารณากาย ก็สอนให้พิจารณาธาตุกรรมฐาน ให้พิจารณากาย แยกออกเป็นธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ต่อจากนั้น สอนให้พิจารณาร่างกายนี้ไม่มีตัวตน ไม่มีอะไร มีแต่ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันอยู่เท่านั้น หาสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ไม่มี ซึ่งช่วงเวลาต่อมา พระญาณวิริยาจารย์ (วิริยัง สิรินฺธโร) ได้รวมคำสอนไว้ในหนังสือ “มุตโตทัย” โดยมีความเป็นมาของคณะลูกศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ๓ รูป ได้ต่างบันทึกคำสอนไว้ คือ พระมหาทองคำ สุจิตฺโต สมเด็จพระญาณวชิโรดม (วิริยังค์ สิรินฺธโร) พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (วัน อุตฺตโม) และ พระอริยคุณธาร (เส็ง ปุสฺโส) นำมารวมกันพิมพ์เป็นรูปเล่มชื่อหนังสือมุตโตทัย ผู้เขียนนำคำสอนและธรรมเทศนาเพื่อบอกแนวทางปฏิบัติให้บังเกิดความหลุดพ้นจากกิเลส อาสวะ ส่วนภาษามุตโตทัย เป็นคำพูดของท่านเจ้าคุณอุบาลี หนังสือเล่มนี้ ผ่านการตรวจทานจากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ส่วนผลงานหนังสือพระ อาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มี จำนวน ๔ เล่ม (๑) มุตโตทัย บันทึกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ (๒) ขันธวิมุติ สะมังคีธรรมะ (๓) หนังสือปักขณาสำเร็จ (๔) พระอภิธรรมปรมัตถสังคหะ บรรพชิตผู้ปฏิบัติตามแนวทางคำสอนพระอาจารย์มั่น ได้กล่าวให้ความเห็นว่าเป็นทางสายเอกมีเริ่มจากการฝึกสงบจากอารมณ์ในเบื้องต้น

สรุปการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ร่วมกับ พระภิกษุและฆราวาส จำนวน ๑๕ รูป/คน ซึ่งแบ่งเป็น พระสงฆ์ ๕ รูป และผู้ปฏิบัติธรรมแนวทางพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ๑๐ คน โดยมีการยกตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของฆราวาส ๓ คน โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็นเชิงพรรณนา ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล จากคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละบุคคลและกลุ่มดังต่อไปนี้

พระพรหมวชิราภรณ์ กล่าวสัมภาษณ์ว่า “แนวทางคำสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโตท่านเน้นเรื่องการพัฒนาจิตใจ การปฏิบัติสามารถทำได้ในอิริยาบถต่างๆ โดยการนึก “พุท-โธ” เพื่อกรองอารมณ์ หรือทำให้จิตใจสงบจากอารมณ์ เพื่อให้จิตใจมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เมื่อจิตเป็นหนึ่งก็ทำให้จิตสงบ หมายถึงสงบจากอารมณ์ต่างๆที่เข้ามา

---

[๙] ดูรายละเอียดใน องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๖-๒๙๗/๓๗.

[๑] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙), หน้า ๒๗๗.

[๑] ดูรายละเอียดใน ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๑//๔๔๔.

[๑] พระราชญาณวิสุทธิโสภณ, **ปฏิปทาของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตฺโต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๘.

กระทบใจ โดยปกติมนุษย์เราจะมีอารมณ์ที่เข้ามานานาประการ แต่ถ้าเรานึกคำบริกรรมขึ้นมา ก็ทำให้อารมณ์เป็นหนึ่ง ทำให้จิตสงบ เมื่อจิตสงบก็เกิดพลังเรียกว่าพลังจิตเกิดขึ้น ดังนั้นคำบริกรรมถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการทำสมาธิ เพราะว่าเป็นเบื้องต้นแห่งการทำสมาธิที่จะทำให้จิตสงบและจิตเป็นหนึ่ง เมื่อจิตสงบจิตเป็นหนึ่งก็สามารถที่จะพัฒนาจิตใจได้ตามลำดับ ดังนั้นหลวงปู่มั่นท่านจึงสอนให้ลูกศิษย์เห็นความสำคัญในการพัฒนาจิตใจคือการทำสมาธิภาวนา เพราะว่าเมื่อสมาธิเกิดความสงบก็เกิด การกำจัดกิเลสก็เกิดขึ้นในใจของผู้คนนั้น ๆ ได้ดี”[๔]

พระสุธีวินยานุวัตร กล่าวสัมภาษณ์ว่า “ความศรัทธาในปฏิปทาที่เห็นธรรมประจักษ์ของพระอาจารย์มั่น โดยเฉพาะความงดงามแห่งพระวินัย และอาจริยวัตร ที่เป็นแบบอย่าง ท่านปฏิบัติโดยน้อมนำคำสอนเรื่องความสงบ การเจริญสมาธิ เดินจงกรม พร้อมกับสมาทานธุดงควัตร ทำเป็นอาจิณ ซึ่งธุดงควัตร ๔ ประการนี้ประกอบด้วย ปังสุกูลิกังคธุดงค์ (นุ่งห่มผ้าบังสุกุล), ปิณฑปาติกังคธุดงค์ (เที่ยวบิณฑบาตเป็นนิตย์), เอกปัตติกังคธุดงค์ (ฉันในบาตรใบเดียว), และเอกาสนิกังคธุดงค์ (ฉันมื้อเดียว)[๑]

พระครูภาวนาวราลังการ วิ. โสรโท กล่าวสัมภาษณ์ว่า ท่านกล่าวถึงหลักความสันโดษ ว่าเป็นสังฆวิธีหนึ่งในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น และสามารถอยู่ร่วมกับโลกปัจจุบันที่เป็นสังคมบริโภคนิยมได้ หากความพอใจนั้นเป็น กุศล ที่ประกอบด้วยสติปัญญา ท่านเสนอให้ใช้คำว่า “ฉันทะ” (ความอยากในเรื่องกุศล) แทนความอยากที่เป็นอกุศล ท่านเน้นว่าบรรพชิตควรรักษาพระธรรมวินัยและมีชีวิตสันโดษในการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของสังฆวิธีของพระอาจารย์มั่น และการตรวจสอบตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญาอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้ชาวพุทธมีความศรัทธาต่อคณะสงฆ์[๒]

พระมหานุกูล อภิปุณฺโณ กล่าวสัมภาษณ์ว่า “ท่านได้ปฏิบัติตามแนวทางพระอาจารย์มั่นมาตลอด ๒๕ พรรษา โดยเริ่มต้นจากการภาวนา “พุท-โธ” และฝึกสติมหาสติปัฏฐาน ท่านเข้าใจคำว่า อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส ท่านได้นำคำสอนของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เรื่องพระวินัยมาถือปฏิบัติและแสดงธรรม โดยเน้นย้ำเรื่องเสขิยวัตร ๗๕ ข้อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศีล ๒๒๗ ข้อ เพื่อให้พระภิกษุสำรวมกาย วาจา ใจ การปฏิบัติที่เรียบร้อยทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ท่านยังกล่าวถึงหลักปฏิบัติกรรมฐานตามแนวทางหลวงปู่มั่นที่สืบทอดโดยหลวงพ่อวิริยังค์ (สมเด็จพระญาณวชิโรดม) โดยเน้นการเจริญพุทธคุณและกำหนดคำบริกรรม “พุท-โธ” ให้กลมกลืน จนชำนาญ ก่อนพัฒนาสู่การเจริญวิปัสสนา[๓]

---

[๔] สัมภาษณ์ พระวชิรวรคุณ (เสริมพร ธมฺมวโร) เจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรปราการ (ธ) เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนธรรมาราม, ๒๕ ธันวามคม ๒๕๖๗.

[๕] สัมภาษณ์ พระสุธีวินยานุวัตร (บุญทัม คุตฺตปญฺโญ) เปรียญธรรม ๙ ประโยค. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธบูชา, ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘.

[๑] สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวราลังการ วิ. โสรโท, เจ้าอาวาสวัดภัททันตะอาสภาราม, ๗ เมษายน ๒๕๖๘.

[๒] สัมภาษณ์ พระมหานุกูล อภิปุณฺโณ. พระวิปัสสนาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าอาวาสวัดทองใน, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๘.

พระมหาวรัญธรณ์ ญาณกิตฺติ กล่าวสัมภาษณ์ว่า “ ท่านมีความสนใจในชีวประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และเห็นว่าสังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของท่านเป็นแนวทางที่ดีงาม โดยเน้นการรักษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ความเข้าใจส่วนตัวของท่านใช้คำว่า กรรมฐานคือฐานที่ตั้งแห่งใจ การรักษาพระวินัยของภิกษุเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง”[๑]

นางสาวณภัทร หนูอุดม กล่าวสัมภาษณ์ว่า “ในช่วงแรกไม่รู้จักกรรมฐาน แต่ประทับใจความสงบเมื่อเห็นภาพหลวงปู่มั่นในวิหาร จึงตัดสินใจสมัครเรียนที่สถาบันพลังจิตตานุภาพ สอนโดยหลวงพ่อวิริยังค์ และฝึกทำสมาธิตามแนวทางของหลวงปู่มั่น หลังจากปฏิบัติต่อเนื่อง ๖ เดือน ๒๐๐ ชั่วโมง ได้รับรู้ผลลัพธ์ว่าชีวิตดีขึ้น ไม่โกรธง่ายขึ้น และเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตที่ทุกคนมีความแตกต่างกัน”[๑]

นางสุวรรณา พันธ์พลอย กล่าวสัมภาษณ์ว่า ว่า “เริ่มฝึกกรรมฐานตามแนวทางพระอาจารย์มั่น ประทับใจเมื่อหลวงพ่อวิริยังค์อธิบายถึงคติพจน์ของพระอาจารย์มั่นบ่อย ๆ เพื่อใช้เป็นหลักวินิจฉัยในใจ เช่น (๑) ดีใดไม่มีโทษ ดีนั้นเชื่อว่าดีเลิศ และ (๒) ได้สมบัติทั้งปวงไม่ประเสริฐเท่าได้ตน”[๑]

นายถกล อำมฤคโชด กล่าวสัมภาษณ์ว่า “ได้รับการสอนผ่านการปฏิบัติจริงและการเห็นแบบอย่าง จากหลวงพ่อวิริยังค์ ซึ่งเป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น การรักษาพระธรรมวินัยที่เคร่งครัดของบูรพาจารย์ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ฝึกสติให้ตามรู้การเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ตนเองให้อยู่กับปัจจุบัน การปฏิบัติธรรมในป่าหรือสถานที่สงบ เป็นภาพทรงจำที่สร้างคุณค่าและแรงบันดาลใจให้คนในเมืองสามารถปฏิบัติตามได้”[๒]

---

[๑] สัมภาษณ์ พระมหาวรัญธรณ์ ญาณกิตฺติ นาคหลวง ป.ธ.๙, นักศึกษาปริญญาเอก วัดสร้อยทอง, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘.

[๑] สัมภาษณ์ นางสาวณภัทร หนูอุดม, ผู้ปฏิบัติธรรมวัดธรรมมงคล, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

[๑] สัมภาษณ์ นางสุวรรณา พันธ์พลอย, ผู้ปฏิบัติธรรมวัดธรรมมงคล, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

[๒] สัมภาษณ์ นายถกล อำมฤคโชด, จิตอาสาครูช่วยสอน หลักสูตรครูสมาธิ สถาบันจิตตานุภาพ ๒ สาขาวัดพุทธบูชา, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

๖. องค์ความรู้ใหม่ (New knowledge)

สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตผ่านการวิเคราะห์ ๗ วิธี นำมาสร้างองค์ความรู้ใหม่ ภาพ MUNSAGE Model ต่อไปนี้

จากภาพนี้ ผู้วิจัยอธิบายองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งสำคัญในสังฆวิธีของพระอาจารย์มั่นให้ความสำคัญคำสอนของพระพุทธเจ้าโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนี้

M = Middle Path. หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติที่สมดุล ไม่เอนเอียงไปสุดโต่งทั้งสองด้าน เช่น ไม่เคร่งครัดเกินไปหรือปล่อยปละเกินไป แต่เลือกทางที่พอดีและเกื้อกูลต่อการพัฒนา

U = Upholding Vinaya หมายถึง การยึดมั่นและรักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติตามข้อวัตรและศีลธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของกาย วาจา ใจ และเป็นหลักประกันความน่าเชื่อถือในฐานะผู้ปฏิบัติธรรม

N = Noble Eightfold Path หมายถึงหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ เช่น สัมมาทิฏฐิ สัม มาสังกัปปะ เป็นเส้นทางนำไปสู่การดับทุกข์และการพ้นจากวัฏฏะ

S = Setting Example หมายถึง การทำให้ผู้อื่นเห็นตัวอย่างการปฏิบัติที่ดีด้วยตนเอง แสดงออกทั้งในการกระทำและท่าที เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและความศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

A = Atmosphere Creation หมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมทางกายและใจที่เอื้อต่อการทำความดี การปฏิบัติธรรมและการสะสมบุญ เช่น สถานที่สงบ บรรยากาศเป็นมิตร และวงสนทนาธรรม

G = Guided Mentorship หมายถึง การให้คำแนะนำที่ถูกต้องและลึกซึ้งจากครูหรือผู้รู้ โดยมีเจตนาช่วยผู้เรียนหรือผู้ปฏิบัติให้เข้าใจและพัฒนาในเส้นทางธรรมอย่างเหมาะสม

E = Establishes Mindfulness หมายถึง การฝึกสติให้ตั้งมั่นอยู่กับปัจจุบัน รู้เท่าทันทั้งสุขและทุกข์โดยไม่หลงไปกับอารมณ์ ทำให้เกิดความเข้าใจและปัญญาในการดำเนินชีวิต

๗. สรุป

สังฆวิธีในการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตผ่านการวิเคราะห์ ๗ วิธี นำมาสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อให้นำหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการเริ่มที่สัมมาทิฏฐิในการดำเนินชีวิตในระดับโลกียะ ชีวิตที่มีความสุขความสงบสามารถสร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตรส่งเสริมความสุขร่วมกันในระดับครอบครัว และ องค์กร ส่วนผู้ปฏิบัติระดับมูลการของสังสารวัฏฏ์คือระดับโลกุตระเพื่อเป็นเส้นทางนำไปสู่การดับทุกข์และการพ้นจากวัฏฏะ

๘. ข้อเสนอแนะ

๑. สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรจัดโครงการการสอนกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เพื่อดำรงแนวทางและปฏิปทาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตของเป็นรูปธรรม วัฒนธรรมจังหวัดควรให้การส่งเสริมกิจกรรมตามรอยพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

๒. วัดและสำนักปฏิบัติธรรมสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ควรนำวิทยานิพนธ์สังฆวิธีการสอนกรรมฐานของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตไปประยุกต์ในการสอนกรรมฐานสายพุท-โธ พระบวชใหม่ควรนำไปปฏิบัติตามแนวกรรมฐานสายวัดป่า

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ชัยมงคง จินดาสมุทร์. **ปณิณกะ พรรณาพระอาจารย์มั่น ภูริทันโต มหาปราญ์แห่งพระป่า**. สกลนคร: โรงพิมพ์สกลนครการพิมพ์, ๒๕๖๔.

พระราชญาณวิสุทธิโสภณ. **ปฏิปทาของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตฺโต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๘.

พระราชญาณวิสุทธิโสภณ. **ปฏิปทาของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตฺโต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙, หน้า ๘.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙.

ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.cubs.chula.ac.th/old/images/research/56_6/VipassanaMeditaitonCentre_full.pdf [๑ ตุลาคม ๒๕๖๘].

ThaiPost. **น้อมรำลึก 153 ปีชาตกาล 'หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต'**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.thaipost.net/news-update/310781/ [๑ ตุลาคม ๒๕๖๘].

สัมภาษณ์ นางสาวณภัทร หนูอุดม. ผู้ปฏิบัติธรรมวัดธรรมมงคล. ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นางสุวรรณา พันธ์พลอย. ผู้ปฏิบัติธรรมวัดธรรมมงคล. ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายถกล อำมฤคโชด. จิตอาสาครูช่วยสอน หลักสูตรครูสมาธิ สถาบันจิตตานุภาพ ๒ สาขาวัดพุทธบูชา. ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๗

สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวราลังการ วิ. โสรโท. เจ้าอาวาสวัดภัททันตะอาสภาราม, ๗ เมษายน ๒๕๖๘.

สัมภาษณ์ พระมหานุกูล อภิปุณฺโณ. พระวิปัสสนาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าอาวาสวัดทองใน. ๒๓ มกราคม ๒๕๖๘.

สัมภาษณ์ พระมหาวรัญธรณ์ ญาณกิตฺติ นาคหลวง ป.ธ.๙. นักศึกษาปริญญาเอก วัดสร้อยทอง. ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘.

สัมภาษณ์ พระวชิรวรคุณ (เสริมพร ธมฺมวโร). เจ้าคณะอำเภอจังหวัดสมุทรปราการ (ธ) เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนธรรมาราม. ๒๕ ธันวามคม ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ พระสุธีวินยานุวัตร (บุญทัม คุตฺตปญฺโญ) เปรียญธรรม ๙ ประโยค. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธบูชา, ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘.

.